

POEZIE JAKO VÝMLUVA (Poznámky k mladé české poezii)

Ještě než se pokusím říct něco k dnešní mladé poezii, rád bych se zmínil o dvou momentech, které pro mě s věcí souvisejí. Moment první je docela osobní: Když jsem vzpomínal, kdy vlastně jsem doopravdy začal vnímat poezii, vybavila se mi Ginsbergova Transkripce varhanní hudby, na kterou jsem kdysi dávno narazil ve Světové literatuře. Došlo mi, čím se mě ta báseň tehdy dotkla: Totiž volnou, docela konkrétní, do žádných obrazů se neženoucí meditací nad okamžikem; strhlo mě, jak se Ginsberg v básni dokázal otevřít dané chvíli, jak přirozeně nahmatal její metafyziku, která jako by byla pří tomná všude kolem v ovzduší, ve věcech, v lidském pohledu na ně, v pohybu mezi nimi. Kromě celkového tónu básně mi ale v paměti utkvěl jediný, trochu divný detail: totiž zmínka o elektrické zásuvce, kterou neuměle přidělali ke stropu... Právě skrz tuhle konkrétní drobnost jsem byl už napořád vtažen do básníkovy pokoje, účastnil jsem se jím žité chvíle, s ním jsem viděl, jak Dveře šatníku jsou mi otevřené, jak jsem je nechal, poněvadž jsem je nechal otevřené, zůstaly dobrotivě otevřené ... Poezie pro mě od té doby zůstala právě otevřením se chvíli a její konkrétností.

Ale zpět od zásuvky ve stropě k mladé české poezii: je jasné, že ji významně určuje jeden dnes už skoro nudný fakt - že totiž je poezií posttotalitní. S tím souvisí druhý moment, který chci zmínit: Dnes celkem samozřejmě, ba zvědavě užíváme termín „mladá poezie“, zatímco ten samý termín zasažený do nehybných let 70. či 80. si dost dobře nedovedu představit. Snad možná celá jedna či dvě generace tudý prošly, aniž by měly šanci být „mladé“. Být mladý tehdy nebylo důležité hledisko; pojem mladý souvisel s něčím jiným, být „mladý“ celkem automaticky znamenalo být alternativní, bez ohledu na věk, zralost či nezralost. Pojmy mladý a starý se za husákovské gerontokracie pomíchaly, dovedu si představit „mladého“ příslušníka undergroundu (lumpenintelektuála, jak by řekl Vratislav Brabec), který má na krku čtyřicetku, zatímco věkem o hodně mladší snaživec stoupající nahoru po oficiálním žebříčku by tehdy sám sebe nejspíš odsoudil do role podezřele stařecké. Být „mladý“ znamenalo příslušnost k životnímu postoji anebo společenskému proudu, „mladí“ předchozí generace znamenalo spíš vydanost relativně tvrdším a stísněnějším okolnostem, situaci „nadoraz“, stavu oné čas to zmiňované zábranovské „poslední možnosti“, kdy si tvorba jaksi přirozeněji a spontánněji drží svůj existenciální akcent. Dnešní mladá se tedy octla v situaci, kdy samotný fakt „mladí“ pro ně už není pojátkem s určitým vnějším nábojem či alternativním obsahem, ale kdy své „nadoraz“ musejí nacházet a dobývat sami v nepřehledném prostoru, přičemž pojem „mladá“ se omezil jen na rozlišovací a kritické hledisko.

Mám pocit, že právě charakter poezie jako tvorby artikuluje přislovečnou „poslední možností“ se dnes docela proměnil. Mladá poezie se stavu „poslední možnosti“ hodně vzdává. Mladí básníci naopak těkají širokým spektrem „prvních možností“, zkoušejí se zachytit v různých způsobech výrazu, vrhají se do svěhlavého neoavantgardistického chrlení, jindy se přiklání k vyumělkovanému gestu jakési pozdně barokizující vzrůsnosti, protkané ovšem záměrnou, apartní zkomoleností, labyrintičností nebo ornamentálností. Jindy zase zkoušejí být prostí, hraví, sofistikovaní. Schází nazývání věcí; namísto toho se spoléhá až na sám text, jako by text nebyl pouze médiem vidění a prožívání, ale měl v sobě cosi auto-nomního, demiurgického a snad až samospasitelského. Až teprve jím jako by byla stvářena skutečnost a poezie. Básník jako by čekal na to, co se mu narodí pod rukama, místo aby se textem vztahoval k předtextovému, aby se textem vracel do mlčení. Někdy výchozího vjemu. Právě jemnou a nestálou hranici mezi textem a předtextovým, nazval bych ji hranicí přiléhavosti, je třeba neustále „hlídat“ a rozpoznávat. Zbytní-li text ve své autonomii vůči světu, okamžitě ztrácí to podstatné: mizí z něj vidění, zachycování, poznání, text se stává jen jakousi cystou jazyka a stylu, sdělení se promění v pouhý výlev, skutečná percepce je převálcována preciózními piruetami, které vytvářejí iluzi obsahu.

Když jsem přemýšlel o tom, jakou zkratkou anebo šifrou nazvat tento stav zbytnění textu, padl jsem na titul sbírky jedné mladé české básnířky: VÝMLUVA. Výmluva jako vytáčka, ale zároveň i vypovídání se. Slovní hříčka zachycuje jak

onu autonomní jazykovou a stylovou sebeckrhlivost, upovídánost až ukecanost, kterou nalezneme u části dnešní mladé poezie, tak i moment, kdy výlev je jen vytáčkou před vlastním, přesným a pozorným sdělováním. Život a svět jsou v takto pojatém textu sice jakoby přítomny, zkoumáme-li však hlo -uběji, jak vlastně je realita textem vpouštěna dovnitř, zjistíme, že převažuje pouhé jazykové a sebestylizační gesto. Když po přečtení třeba i kypivých výpovědí, jakými jsou Výmluva či básně Jaromíra Typlta, případně Pavla Petra, odložíme text sám, zrpostředkovaný obraz, který nám zbyl v mysli, zůstane překvapivě vágní, nesmyslový, plochý a nicneříkající. Nějak jsme zkrátka zapomněli, co se vlastně v básni „dělo“. Text posloužil jako výmluva před vlastním prožitkem či poznáním světa. Dojem z podobné tvorby je pro mě takový: Čtu a tuším autorovo malé či větší drama, uhaduji jeho temperament, zároveň si ale uvědomuji, že textem se o těchto věcech nic ne dozvídám, pouze si je domýšlím z povšechného vyjadřovacího gesta. Text tu nakonec stojí jako paraván, jako překážka. Ta část mladé poetické tvorby, o níž mluvím, tak možná svým způsobem odráží obecnější krizi lidského vyjadřování a dorozumívání, kdy vyjadřovací (sdělovací) média v nejzazších polohách vytvářejí s -vé vlastní, ničemu zvnějšku neodpovídající a neodpovědné, ze sebe samých volně povstávající obsahy, které navozují jen zdání komunikace a vposled i samotné reality.

U mnoha mladých básníků poezie začíná básní . V typltovském chrlení je inflace obraznosti, smyslovosti či významu téměř stoprocentní; verše se snad ani na okamžik nevymaní z precióznosti a bombastické upovídánosti. Cokoliv je ve verši řečeno, nenabude života mimo verš sám. Oproti takovým Brabencovým Sebedudám , kde se také občas jaksi blábolí a ke cá, jako by z typltovských výlevů vymizela lidskost, vtip, sebeshazovačný, a přitom tklivý dandysmus těch, kteří přirozeně žijí a ctí fakt, že poezie básní nezačíná ; jako by si předchozí generace ještě přirozeně podržela důležitý dar se bezničení, ještě neztratila jistou cudnost před skutečností, paradoxně vyjádřenou sebeironickým anebo destruktivním gestem. Jako by ještě neztratila důležitý smysl pro rozhraní „poslední možnosti“, kde se stýká přirozená krása i pomíjílost a padlost světa, jako by ještě podržela schopnost s přirozenou grácií lidského rozměru k tomuto nelidskému rozhraní poukazovat. Pro typltovský výlev už ale neexistuje „poslední možnost“ jako vnější, přirozená danost; typltovská poezie stav „poslední možnosti“ heroicky anebo jindy zas ornametálně simuluje, sama si ho ordinuje, mám ale podezření, že komunikace veršem je tu cítěna a provozována spíš jako jeden z mnoha kulturních modů, jimiž lze protančit.

Typltovská poezie se opájí tituly, podtituly, přídomky, divnými jmény, jako by pravou funkcí poezie mělo být jakési neustálé metaforické přivlastkování světa. Vyžívá se v pate tických neologismech, drakonických formulích, vědeckém, chemickém, náboženském materiálu a ovšem i v neodbytném zmiňování básnictví, tvorby, tvůrčího vzepětí, slov, knihoven, knih. V této poezii jako by se pyšně mohlo anebo mělo setkat vše se vším - a ne jen skromně omšelý šicí stroj s deštníkem. Avšak dotyk je skutečný ,vám pouhým nedynamickým vršením, mechanickým a plochým svářením, jehož výsledkem je, že se vše se vším nakonec mine. Všechno tu jen stojí vedle sebe bez vztahu, bez smyslu, bez plasticity anebo vnitřního napětí. Tady se poezie Výmluvy zdá být zkraje odlišná: Jakýsi - řekněme - postbeatnický dynamismus jako by chtěl být za každou cenu určujícím principem sbírky. Jenže brzy rozpozná me, že všechny dynamizující prostředky jsou i ve Výmluvě zas jen mechanicky řazeny za sebe a výsledný dojem je podobně statický. Ani tady nemá dynamika promluvy nikde vně promluvy svůj protějšek, jemuž by odpovídala a vůči němuž by se - skrz básnickou pozornost - mohla napínat. Prvotním motivem je zkrátka vymluvit se, slyšet se , zatímco předmět výmluvy jde stranou. V podobném chrlení chybí prázdný prostor k rozvinutí hran a kontrastů, atmosféry, napětí a nakonec i výz namu. Chybí tu tajemství, je zde přeplněno, báseň je plná sama sebe a sotva se do jejího světa dá vejít.

Mám za to, že otevřenost ko -nkrétní chvíli, o níž byla řeč v souvislosti s Ginsbergem a stropní zásuvkou, postupně ne zadržitelně konstituuje i určitou „víru“, začne skrze ni vyvstávat metafyzický vjem světa, jenž se odehraje

autentic ky, primárně, mimo zavedené a už existující kánony. Ginsbergova báseň je dokonalým příkladem tohoto přerodu. Ani v typtovských tirádách, ani ve Výmluvě však žádný obrys metafyziky nenajdeme. Nezachytíme žádné směřování k uchopení a formulování světa skrz víru, ať už by byla jakákoli. Je ale mezi mladou poezií proud (volně k němu řadím několik Petru - Borkovce, Čichoně, Pavla Petra), jenž, jak se mi zdá, krouží kolem křesťanské víry. Ve skutečnosti víc než víra sama čiší z tohoto směru vágní snaha o návaznost na přerušenu tradici. Poměry jako by tu byly obráceny: Namísto skutečné básnické filosofie, jež by si razila své vlastní myšlenkové trasy, uplatňují se tu jen jazykové, pojmové a stylistické příznaky, archaismy, vznošená abstrakta, bolest, roucho, p řáv, krev, slova a výrazy s předzjednaným výz namem, jež pouze navozují atmosféru, k níž se báseň snaží přimknout. Jako by mystika mohla vyšlehnout z vypjatosti gesta - a nikoli naopak. I tady je „poslední možnost“, tedy víra a vzhled s ní spojený, spíš jen simulována, kouzlena or namentem či odjinud přejímaným kulturním tvaroslovím. Svět takto stvářené poezie, která je ovšem místy zručně a obezna le skládána dohromady, jako by byl na hlavu postavený: báseň není chápána jako metafyzický instrument, ale jako soběstačné gesto, které je samo u sebe, nemá být skrz ně nic spatřeno, ale ono samo je konečným cílem spatření. Jistěže padneme i na náznaky opačného směřování, tak třeba v Čichonově Chi lii mi verše jako Konec se loučí, aby nebyl/ Bůh se dívá ko ho všeho zabil připadají zdravě podvrtné - a tím hmatající po víře, podobně jako v nových Literárkách publikovaných Borkovcových textech se ornament sice pomalu a těžce, ale přesto proklubává k větší sentenční přesnosti, a tím ne t přímo k zákmitům metafyziky, třeba: Malé couvá před velkým./ Něk teré barvy nikdy nebyly. Celkově se ale nezbavuji nad mladou - řekněme katolizující - poezií pocitu určitého narcisismu, za němž se rýsuje vyprahlost, přervanost tradice a opět svůdný zmatek mnoha nabízejících se výrazových alternativ, vznášejících se prostorem bez pevného, osobně vydobyteho obsahu. I tady je poezie pěstována spíš jako médium sebepos louchání.

S Ginsbergem jsem mohl vyjít v noci na zahradu a vidět květiny utkvělé v nočním světle; mohl jsem vstoupit do jeho civilní meditace. Málokterý dnešní mladý český básník pos kytne něco podobného. Základním výrazovým prostředkem mluv ního proudu, který vládne milostné a erotické Výmluvě, není postřeh, evokace, reflexe či něco podobného, ale skoro výh radně SEBESTYLIZACE. Převahu stylizace nalezneme, třeba v křehčích polohách, i u dalších autorů. Podoba skoro všeho je okatě modelována a prezentována, panuje tu jakýsi strach z mlčení, strach z otevření se chvíli v jejích „h skutečných, prostých a prázdných souřadnicích. Médium básnického slova se automaticky chápe jako médium stylizace člověka a světa. Tím, jak tato poezie - řečeno slovy Výmluvy - „bláboší“, tím, jak strhává pozornost na své vlastní prostředky, jako by se permanentně hrozila a bránila prazákladní mlčenlivosti světa. Svět nesmí mlčet, jinak by byl k nepřežití, poezie tedy okolo něho musí vytvářet „bláboší mázdu“, aby se sem neprovalilo nezabydlené zmlknutí a prázdno, obklopující všechny věci.

Zmíněné rysy mi u mladé české poezie přijdou dominantní. Je tu ale pár autorů, kteří se tomuhle obrazu vymykají. Mám na mysli částečně Martina Langera a určitě Víta Kremličku, jehož chrlení je podstaty zcela jiné než typtovské; jeho zdrojem totiž není preciózní imaginace, ale vlastní zjitřené vidění. Jazyk u Kremličky nepřestal mít svou nazývací a poz návací funkci, segmenty a fragmenty jeho textů se neustále vrhají zpět do reality, chtějí se o ni rozbít anebo ji chtě jí nakopnout, za tou ur ůputností však leží tendence vrátit se zpět do holé skutečnosti, z níž báseň povstává. Chci se ale zmínit ještě o jednom básníkovi, Lukáši Marvanovi, autorovi sbírky s podivuhodným titulem LEVHART NEBO LEOPARD. V jeho poezii jako by bylo jen málo básnického; potřeba mluvit, chrlit, přeskupovat či modelovat věci pomocí básnických modů (anebo se modům okatě vzpouzet) tu úlevně chybí. Konkrétní vjemy jsou tu pomíchány se snovými částicemi a vše je nek lidně a útržkovitě rozházeno prostorem. Marvanovu poezii ur čuje rytmus naslouchání. Marvan nepotřebuje básnický spájet věci; pro něho věci pospojované už jsou a v básni nejde o to z nich stvořit svět plný efektní

modelace; jde jen o to oh ledávat temně rozházenou danost věcí. Tyto básně vyvstávají z věrnosti k prvotnímu vjemu světa, nemají posloužit poetickou mlhou k zabydlení se ve světě, ale chtějí naopak proniknout blíž k permanentnímu pocitu nezabydlenosti, který se za vším pne jako bledé plátno. Tato poezie se před světem ne vymlouvá, nepřemlouvá ho, aby byl něčím jiným než je, nevemlouvá se mu svým vlastním, do popředí cpaným básnickým gestem. A konečně v titulní básni Levhart nebo leopard narazíme na podivuhodně enigmatickou, snovou, přitom ale strohou a civilní, jako nerv rozkmitanou dialektiku pojmenování a nepojmenovatelná, rozhraní mezi plností a prázdňem, mezi animální touhou zapomenout slova i sebe sama a ustavičnou potřebou zas a znovu rozlišovat a pojmenovávat. V kontextu dnešní mladé poezie je tato spontánně kognitivní, přitom však neokázalá a jakoby ledabylá báseň nenápadnou výjimkou.

Jan Štolba

(Předneseno dne 26.9.1997 na setkání českých a moravských básníků Bítov 97. Kráceno.)

(Jan Štolba)

Rozčílení je krásná a vyčerpávající věc. Zkuste si jen tak pro radost přehrát to hořké, bezmocné mávnutí rukou, jímž vrcholí a zároveň končí drobný civilní záchvat: Co se budu rozčilovat! Je v tom skryto: Chtěl bych se 'e rozčilovat, ale vím, že je to marné - jenže čím větší marnost, tím lepší rozčílení! Mistrem a pěstounem (vida, pěst - a kámen k tomu) českého literárního láteření je jistě Ludvík Vaculík, občas mi jeho Poslední slova připadají jako psaná technikou usta vičných vskoků do rozčílení a malířských útoků dál od něho, metodou střídání samotného naštvání s jeho užaslou, slastnou (obdivnou!) reflexí. Jak ten se umí rozčílit, nezávidíte mu?

Jistě, rozčílení komunální. Onehdy jsem - ve výjimečné nouzi, přísahám - sháněl u Nádraží Holešovice taxíka. Obešel jsem jich několik, ten největší machr měl na dveřích kilometr za 500. Jakou jen jsem měl touhu navalit se mu do okýnka: Tak vy byste si za svezení na Václavák účtoval bratru 2000?! Kdo je tady blázen, já nebo vy?! Nebo Koukal, nebo kdo vlas tně?! Ale co se budu... Jindy jsem se rafinovaně rozčilil na poště. Tohle máte propadlý - vrací mi paní Poštovní poukázku H, již mi byly posílány peníze. Ale ukazuje přitom na úplně jiná datum. Když jsem naznačil, že je na omylu, jako ping pongový míček mě zkusila odpálit do jiné fronty, k jiné pře pážce, jinam, pryč odtud. Smeč jí nevyšel, přivolaná obezna lepší slečna věc vysvětlila a paní mi jakoby nic začala vyp

lácet peníze. Tak co mi řeknete, paní, začal jsem se mile rozčilovat. Co jako vám mám říkat, mračila se žena. No co mi řeknete - naznačoval jsem, že i bezeslovná omluva v podobě úsměvu by se snesla. Já vám nemám co říkat, my se ty složen ky tady teprve učíme, no! I ona si chtěla v té chvíli jen podržet své „spravedlivé“ rozčilení. Jak můžu teď přiznat chybu, pane, to by hned bylo po rozčilení! Chápu, madam. Zdvořile jsme si vyměnili své amoky a sbohem.

Pastvou pro obecnější rozčilování jsou ovšem noviny, šum mediální a veřejný vůbec. Nerozčílí ale ani tak střet názorů; polemiku tu si nechte, ta rozčilení kazí. Také vyložené přehmaty či úlety, z nichž se později stanou okřídlené perly anebo perličky, nestojí za pravé rozčilení. Navíc nás t u při rozčilování může rychle zaskočit sestra bezmoc. Co doporučuji ji k rozčilení - třeba jen maličkému, ale o to dráždivějšímu - jsou různé zdánlivě nepodstatné lapsy, miniaturní úřky, plíživé nelogičnosti, bezděčné záblesky pýchy či zaslepení. Občas mám sen, že by se měly podobné zkratky sbírat a nashro mážděné do jednoho definitivního svazku mrštít zpátky do světa, ať ten je z toho moudrý. Tak spisovatel Doctorow v nedávném interview při vysvětlování titulu svého románu Jezero potáplic pravil: „Nejsem si jist, jestli v Evropě vůbec žijí nějakí ptáci.“ A hned mě rozčilil. Chtěl říct bon mot, ale nemůže si dát pozor? Mám si myslet, že má za Evropu jen perimetr svého hotelu v té či oné metropoli? Byl někdy na Kavkaze, na Lofotech, na poloostrově Kola? Navíc tu o ptácích

Špoučuje potomek národa, který během dvou staletí zdatně odrovnal ne ptáky, ale rovnou Indiány, Novou zemi zaplavil dálnicemi a parkovišti, spotřebovává dnes 40% celosvětové energie... Už mě to interview po nabodeničku oh ledně ptáků nebavilo. Zás jiný je rozčilení, řekněme, z číselně pojmového hlediska, svaté, tedy ne osobně zbarvené, ale vzešlé z věci samé; to když čtu v beletristickém textu jinak úctyhodného filosofa (LtN č. 34) větu: „Jistě, smrt je jen krajní mez veškerého smyslu, který je nám dostupný...“ A ži vot? Život není krajní mez smyslu? A co kameny, živé-neživé? Ty jsou mimo smysl? Či je nám jejich smysl už nedostupný? A proč by měl být nedostupný? Stejně jako náš smysl jim? Proč zrovna smrt má být garantem, mezníkem smyslu? Ale co... zaknihovat, nechat být. Jenže jak se udržet. Někdy i jen ne nápadný obrat v informativním článku (Ophéliiny dopisy Pes soovi, LtN č.33) je s to vás uřknout celou silou věčné a tiché lidské tragédie: „Z knihy... 230 dopisů, 46 pohlednic a množství vzkazů a telegramů se poučíme... o tom, že Ophélie básníka vášnivě milovala..., ale především (podtrhuji jí já) se dozvíme mnoho nového o Fernandu Pessooovi samém, o jeho názorech a myšlenkách...“ Především! Jak nevinně to zní. Ubohá zamilovaná, ale nelíbaná Ophélie, k čertu s Fernandovými názory a myšlenkami, mají-li být přede vším ...